

LEBRIS

We know
books

DRAGOȘ DRAGOMAN

ÎMPOTRIVA UTOPIEI

Alexandria
Publishing House

UBRIS | We know books
Volumul I – Zenon și discipolii lui Zenon, Humanitas, București, 2016.

WEBER, Max, *L'éthique protestante et l'esprit du capitalisme*, précédé de *Remarque préliminaire au recueil d'études de sociologie des religions I* et suivi de *Les sectes protestantes et l'esprit du capitalisme*, Paris, Flammarion, 2017.

WEBER, Max, *Omul de știință și omul politic*, București, Humanitas, 2011.

WEINBERG, Steven, *Visul unei teorii finale. În căutarea legilor ultime ale naturii*, București, Humanitas, 2010.

WIEDMANN, Thomas, Manfred LENZEN, Lorenz T. KEYSSER, Julia K. STEINBERGER, „Scientists warning on affluence”, *Nature Communications*, 11, nr. 3107, 2020.

WOLTON, Thierry, *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, București, Humanitas, 2023.

YAMAMOTO, Kenji, „Adverse effects of COVID-19 vaccines and measures to prevent them”, *Virology Journal*, vol. 19, nr. 100, 2022.

ZUBOFF, Shoshana, „Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization”, *Journal of Information Technology*, vol. 30, 2015, pp. 75-89.

Cuprins

Introducere.....7

Lemnul strâmb al omenirii și
rindeaua superstatului birocratic modern.....11

Isaiah Berlin împotriva utopiei21

Profeții noi ordini socio-economice53

Ideologia Omului Nou
în noua revoluție industrială.....65

Politică și știință: despre structura
revoluțiilor științifice și libertatea cercetătorilor93

Propaganda pandemică și deriva autoritară115

Declinul democratic accelerat din România:
Renașterea partidului unic.....159

Poliția politică197

Viitorul nostru postdemocratic.....223

Bibliografie.....231

Lemnul strâmb al omenirii și rindeaua superstatului birocratic modern¹

Traducerea în limba română a cărții lui Isaiah Berlin, *Lemnul strâmb al omenirii*, nu putea fi mai semnificativă decât acum. Apariția traducerii în anul 2021 este cea mai fericită coincidență din ultima vreme. Asta pentru că demersul lui Berlin de a înțelege lumea adeseori violentă în care trăim necesită o atenție specială acordată scopurilor și motivelor care călăuzesc acțiunea umană. Ele trebuie privite, crede Berlin, „în lumina a tot ce cunoaștem și înțelegem; rădăcinile și creșterea lor, esența și mai ales validitatea lor trebuie examinate critic, cu toate resursele intelectuale de care dispunem”.² Este nevoie, insistă autorul, să facem din etică un domeniu de primă importanță. Dar de ce avem nevoie de etică? Pentru că ideile despre ce au fost, sunt, pot fi și s-ar cuveni să fie relațiile dintre

1. Acest capitol a fost publicat sub formă de articol în revista *EON*, vol. 3, nr. 1, 2022, pp. 70-75.

2. Isaiah Berlin, *Lemnul strâmb al omenirii. Capitoale din istoria ideilor*, trad. rom. Andrei Costea, București, Humanitas, 2021, p. 28.

oameni, adică etica, au devenit obiect de interes pentru cei care dețin puterea. Ele nu au rămas simple idei, ci au ajuns să fie transformate în numele viziunii unui scop suprem în mințile conducătorilor – mai ales în numele profeților cu armate în spate, subliniază Berlin.

Folosind o remarcă de-a lui Kant, anume că „dintr-un lemn atât de strâmb ca acela din care este făcut omul, nimic întru totul drept nu poate fi construit”, Berlin aduce în discuție mania obsesivă a celor cu multă putere, cu putere absolută, dacă așa ceva există pe pământ, de a transforma relațiile dintre oameni, concepțiile, interesele și idealurile lor, cele din care iau naștere felurile oamenilor de a se trata unii pe alții și sistemele de valori pe care sunt bazate scopurile lor de viață.³ Acest material lemnos brut, nefasonat, natural și neuniform, liber și inestetic, trebuie tras la rindea pentru a ameliora, a înfrumuseța, a înnobila și chiar „a salva” lumea omenească de la imperfecțiune și nefericire. Toate tiraniile totalitare ale modernității și-au asumat aceasta sarcină. De aceea, un factor care a format istoria secolului al XX-lea este seria de furtuni ideologice ce au schimbat practic viața întregii omeniri. Alt factor, cel mai vizibil, este dezvoltarea științelor naturii și a tehnologiei, cea mai mare poveste de succes a timpului nostru, crede Berlin.⁴

Deși ei sunt doi, factorii îngemănați pot da naștere unui sistem totalitar ce folosește știința pentru a transfor-

ma nu doar omenirea, ci chiar omul în sine. Îngemănarea dintre raționalitatea științifică, idealurile fanatice abstracte ale conducătorilor și puterea fără limite a tehnologiei asupra omului este chiar povestea timpurilor noastre. Niciodată până acum birocrăția statului modern, acaparată de conducători fanatici, nu a dispus de atâta putere de constrângere, supraveghere, direcționare și control, pe cât îi poate oferi tehnologia comunicațiilor în masă, cea economică, financiară și cea biologică, medicală. Îngemănate, ele nu-i oferă acum birocrăției moderne doar șansa unei reorganizări ideale a societății, ci chiar cea a transformării biologice și psihice a omului, necesară pentru a putea trăi într-o astfel de nouă societate. Niciând lemnul strâmb nu a avut o rindea mai bună decât dependența financiar-economică, controlul emoțiilor, al informației și al minții, tehnologia modificărilor genetice. Corpul fizic și cărămizile sale celulare, corpul emoțiilor și cel al gândurilor, toate sunt gata să fie trase la rindeaua puterii de stat, spre binele oamenilor în parte și a umanității în întreg.

Este, deci, limpede pentru ce etica trebuie să devină un domeniu de primă importanță. Cum a ajuns însă lumea noastră să trăiască fără etică, deci gata să se supună voioasă instrumentelor dulgherului celui priceput și pretins binevoitor, acesta este scopul eseului de față. Cum de libertatea tuturor se evaporă în fața pretențiilor conducătorilor care izbăvesc lumea de boală și suferință, care luptă chiar ca moartea să fie expulzată din cotidianul

3. *Ibidem.*

4. *Ibidem*, p. 27.

nostru, în perspectiva unei fericiri depline, în curând la îndemână? Răspunsul este credința modernă neabătută în știință, gata să înlocuiască tot ce trebuia înlocuit de către modernitate, anume metafizica, credința, etica. Cum sociologia este o știință modernă dedicată înțelegerii societății, adică a oamenilor și a relațiilor dintre ei, nici ea nu putea scăpa dominației raționalității științifice. Scopul acesta, de a fonda o sociologie complet detașată de valori morale, de etică și metafizică, este intrarea științei tari, declarate pur obiective, în filozofia politică. O fizică a socialului, un domeniu uman epurat de valori, acesta este obiectivul lui Max Weber, în speranța unei științe obiective a omului în societate.⁵ Imediat formulat, scopul a primit ca răspuns de urgență reintroducerea unei etici, o etică a responsabilității, care să echilibreze și să tempereze o etică a convingerii. Puterea goală, folosită utilitar, orientată spre scopul împlinirii cu orice preț a convingerilor, nu poate duce decât la triumful violenței, justificată pe deplin de aceste convingeri. Altfel spus, în fața consecințelor exercitării puterii și a distrugerii omului, etica convingerii este capabilă să justifice orice. Înfometarea până la moarte a protestanților, închiși între zidurile de La Rochelle, de către Ludovic al XIII-lea, revocarea toleranței religioase de către Ludovic al XIV-lea,⁶ vânătoria

de vrăjitori din Italia premodernă,⁷ Holocaustul evreilor europeni, Gulagul sovietic, toate pot fi pe deplin justificate de etica convingerii. Totul a fost spre binele oamenilor, așa cum era el înțeleș de cei puternici.

Ce drum a parcurs această gândire modernă europeană, de unde a plecat și cum s-a impus drept necesară îndreptării „lemnului strâmb al omenirii”? Cum s-a realizat întâlnirea acesta catastrofală dintre dulgherul visător și rindeaua fermecată? Într-un fel, am putea spune, modernitatea europeană nu putea ajunge decât aici. Semintele, aruncate în zorii modernității de către Machiavelli și Hobbes pe solul tare al politicii fără valori etice, nu așteptau decât îngrășământul miraculos al științei sociale fără valori etice, așa cum și-o imagina inițial Weber. Pe măsură ce prinde putere, planta rezistentă a birocrăției omnipotente și fără valori etice nu poate decât să sufocă orice cultură. Dar să începem călătoria cu zorii modernității, anume cu dorința lui Machiavelli de a oferi oamenilor un spațiu autonom de organizare, separat de dogmatica sufocantă a Bisericii.⁸ Deși mulți au încercat înaintea lui să lupte cu Biserica pe tărâmul Binelui, nici unul nu a reușit să demonstreze că Biserica nu poate să îndeplinească Binele. Și au încercat minți luminate și inimi sensibile,

5. Max Weber, *Omul de știință și omul politic*, trad. rom. Ida Alexandrescu, București, Humanitas, 2011.

6. Jules Michelet, *Louis XIV et la révocation de l'édit de Nantes*, Paris, Flammarion, 1985.

7. Carlo Ginzburg, *Les batailles nocturnes. Sorcellerie et rituels agraires au XVIe et XVIIe siècles*, trad. fr. Giordana Charuty, Paris, Flammarion, 2019.

8. Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului. Zece lecții*, trad. rom. Sorin Antohi și Mona Antohi, București, Humanitas, 2013 (capitolul „Machiavelli și fecunditatea răului”).

printre care Dante și Ficino. Abia Machiavelli avea să găsească un spațiu autonom al organizării politice, pe care-l va numi pentru prima oară Stat, în accepțiunea modernă a termenului, nu în cea medievală, unde el desemnează o stare socială, un rang, o clasă. Fondat pe Rău și prin toate mijloacele rele, amenințare, viclenie, sperjur, crimă și tortură, spațiul politic este acum gata să renunțe la dominația Bisericii, dar, odată cu ea, la orice referințe etice. Logica puterii pure, debarasată de chingile judecății morale, se poate desfășura acum nestingherită, veșnic sieși suficientă, acolo unde Biserica nu poate să o concureze cu succes.

Devenit autonom, Statul nu are limite rezonabile decât în opoziția indivizilor capabili să se organizeze. Vor fi ei însă capabili să se organizeze singuri? Două cărări se deschid în răscrucea de drumuri a modernității: pe de-o parte, indivizii capabili să se asocieze pentru a depăși limitele dezvoltării naturale, condiționată de foame, și gata să se opună tuturor forțelor ce le amenință proprietatea. Aceasta este calea liberalismul politic și economic. Pe de altă parte, indivizii ce se supun necondiționat statului, în speranța că vor depăși frica cea mare, teribilă, paralizantă, frica de moarte. Aceasta este calea statului omnipotent, un monstru marin care-i înghite pe oameni, care-i limitează în acțiunile lor libere. Folosind imaginea biblică a leviatanului, Hobbes își imaginează o supunere rațională a tuturor indivizilor, fără excepție, în fața constrângerii statale. Chiar el, însă, își imaginează o dominație fără

precedent a statului întors împotriva indivizilor acum lipsiți de putere, rămași fără autoprotecție. În acea clipă, Hobbes ar fi trebuit să nege *Leviatanul*,⁹ să-și distrugă propria construcție teoretică. Ținea însă prea mult la ea și a refuzat să o facă.

Plecată pe cele două căi, modernitatea europeană a ajuns în secolul al XX-lea la confruntarea dintre propriile sale creații: liberalismul politic și statele totalitare. Așa cum subliniază Raymond Aron, toate sunt creații ale modernității.¹⁰ Mai mult, ele fac același lucru și dobândesc performanțe asemănătoare pe calea modernizării, atunci când luăm în calcul creșterea economică, transformarea societății (alfabetizare, urbanizare, industrializare), progresul științific (numeroase premii Nobel pentru fizică, chimie, biologie sunt distribuite de ambele părți, la fel și performanțele ingineresti etc.). Deși liberalismul este aparent mai permisiv față de autonomia indivizilor, nici ei nu scapă forțelor constrângătoare ale pieței bunurilor și serviciilor, unde munca epuizantă a proletarilor acumulează un profit inegal sau deloc distribuit. Deși această teză era considerată înainte de 1989 drept o frază de propagandă socialistă, chiar marile puteri economice capitaliste din prezent (țări reunite sub diferite umbrele de tip G7, G8, G20) au recunoscut oficial în 2020 inechitatea

9. Thomas Hobbes, *Leviatanul sau materia, forma și puterea unei comunități eclesiastice și civile*, trad. rom. Alexandru Anghel, București, Herald, 2020.

10. Raymond Aron, *18 Lecții despre societatea industrială*, trad. rom. Simona Ceașu, București, Editura All, 2005.

produsă de creșterea pieței de consum globale și de concentrarea capitalurilor.

Ce s-a schimbat între timp este tocmai această concentrare enormă de putere ce derivă din acumularea de capital, fenomen ce a început după înfrângerea comunismului la sfârșitul Războiului Rece. Combinată cu puterea de supraveghere, control, cenzură, persuasiune și conformare pe care o dețin mediile de informare în masă ce lucrează în folosul marilor deținători de capital, cu educația standard promovată de universitățile private americane și cu stilul de viață difuzat prin producțiile culturale americane (fast-food, fashion, cinema și home-cinema, weekend shopping, folosind aici doar cuvinte englezești răspândite peste tot în lume), puterea birocrăției moderne poate acum înfrânge orice rezistență. Ba chiar poate afirma relaxată că ea nu cenzurează, nu controlează și nu pedepsește, pentru că cei care o fac sunt chiar indivizi privați și companii pur private (Facebook, Tweeter, Google, Amazon, CNN, NBC etc.), că indivizii au libertate de alegere și că ei decid singuri să se conformeze și să se înroleze (deci să preia roluri) în mecanismul general de constrângere prin opinia publică. Cu geniul său remarcabil, Tocqueville anticipase încă din 1840 că aici va ajunge modernitatea occidentală, la o fuziune dintre public și privat, în care constrângerea prin opinia publică să fie mai eficientă decât lagărele naziste sau gulagul sovietic.¹¹

11. Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, trad. rom. Magdalena Boiangiu, Beatrice Staicu și Claudia Dumitriu, București, Humanitas, 2017.

Pentru că acum nu mai există nimic în afara lagărului, nici o țară în care să te refugiezi, în care să ceri azil politic. Acum lagărul a cuprins totul.

Iar cu indivizii complet supuși, nici birocrăția de stat nu are de ce să fie violentă. Ar fi o risipă înacceptabilă de bani, energie și timp. Statul modern birocratic prevestit de către Tocqueville este unul blând, paternalist, omnipotent și omniscient, gata să decidă tot ce este „mai bun” pentru grupul uman supus, în care nici un individ nu se mai diferențiază, nu mai poate rupe conformismul general. Statul birocratic, în alianță cu marile companii private cu care a fuzionat, are acum timp să se înhame la proiecte ambițioase de modificare a genomului uman, de „îmbunătățire” a performanțelor naturale, de prelungire a vieții biologice, de rescriere a istoriei recente prin noi lentile ideologice și de restructurare a identității umane, având ca orizont apropiat eradicarea bolilor, stăpânirea mecanismelor creierului și identitatea digitală (priorități ale Comisiei Europene), asexualitatea, longevitatea, bio-robotica și transumanismul. Chiar înainte de a vedea la lucru rindeaua fermecată a dulgherului binevoitor, el murind înaintea ascensiunii nazismului, Max Weber a îndemnat la adoptarea unei etici a responsabilității. Doar ea mai poate salva ceva din modernitatea europeană, ce mai merită salvat. Spre deosebire de Hobbes, Max Weber și-a călcat pe inimă și a renunțat la scopul intelectual al tinereții sale, anume la o fizică a socialului, la o știință pură, lipsită de orice valori etice. Astăzi nu sunt mulți care să-l urmeze.

Isaiah Berlin împotriva utopiei¹

Credința în posibilitatea unei lumi perfecte, complet armonioase, ca expresie a unei naturi umane identice și posibil de cunoscut în toate detaliile sale, acesta este firul roșu ce străbate întreaga gândire occidentală. Deși pierdută, o astfel de lume poate fi recreată. Deși distrusă de contradicții, de neînțelegeri și conflicte, ea poate fi recreată mai bine, mai armonios, mai rațional. Astăzi, o astfel de nouă construcție are mai multe șanse de reușită, pentru că progresul ce ne poartă înainte pe aripile rațiunii a mai risipit din obscurantismul, prejudecățile și negliobiile cu care oamenii erau ținuti în întuneric. Acesta este fundamentul idealismului utopic occidental, asupra căruia se apleacă Isaiah Berlin.² Niciodată înfrânt definitiv, neafectat intelectual de eșecurile sale repetate, el este gata oricând să reconstruiască lumea. Planificarea în

1. Acest capitol va fi publicat în 2024 sub formă de articol în revista *EON*.

2. Isaiah Berlin, *Lemnul strâmb al omenirii. Capitale din istoria ideilor*, trad. rom. Andrei Costea, București, Humanitas, 2021.